

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM

Az Uránia képei

DLA értekezés *tézisei*

Barnaföldi Anna

2023

Témavezető: Dr. habil. Peternák Miklós CSc. egyetemi tanár

Értekezésem kiindulópontja az Uránia Tudományos Színház kutatásának újragondolása.

Az Uránia Tudományos színház az 1900 és 1920-as évek között működő ismeretterjesztő intézmény és mozgalom volt. Különlegessége, hogy vetített képes előadásokat rendezett, mely vetítéseken unikálisan elsőként alkalmazta az éppen megjelenő új technikát, a mozgófényképet. Az Uránia nem ismeretlen kutatási téma, számtalan publikáció jelent meg működésének majdnem 125 éve távlatából, nehéz újat mondani a témában. Vizsgálták a film magyarországi megjelenésének, a magyar némafilm történetének aspektusából. Rendszeresen idézik a korai ismeretterjesztés, és az iskolán kívüli oktatás történetében. Tanulmányok születtek médiatörténeti szempontból, vagy ahol a színház multimediális elemein volt a hangsúly.

A színház előadásainak szerteágazó témavilága lehetőséget teremtett egy-egy darab kiemelésére s azok különböző tudományterületek szempontjából való vizsgálatára (például: társadalomtudomány, fotóriport, falukutatás, világháború hatása).

Az elemzésekből mégis hiányzik valami. Az Uránia Színház előadásai nem rekonstruálhatóak. Szövegeinek jó része igaz megtalálhatóak a kiadásokban, azonban a darabok vizuális része, a korai mozgófényképek és a vetített képek java része megsemmisült, vagy elveszett. Ez megnehezíti az előadások tárgyilagos elemzését és vizuális szempontjainak vizsgálatát. Talán ezért is van, hogy az Urániához kapcsolódó publikációk inkább részletekben, mint egészben vizsgálják az Uránia tudományos színház működését.

Az Uránia előadásainak elemzéséhez a korabeli sajtót kell segítségül hívni, mert az újságok, folyóiratok napi szinten rendszeresen foglalkoztak az Uránia híreivel és újdonságaival. A bemutató előadás után minden újság lehozta a saját beszámolóját, kritikáját az aktuális darabokról. Ezek a leírások többnyire részletesen írják le az előadások tartalmát, kiemelik a vetített képek témáját, illetve, sok esetben igen részletesen írják le mi látható egy-egy mozgófénykép jeleneten. Igazából ezekben a beszámolóknak van az Uránia.

A doktori kutatásom alatt létrehoztam az Uránia előadásainak és eseményeinek gyűjteményét:

az Uránia – Uránia Tudományos Színház előadásainak gyűjteménye a
<https://uraniaresearch.com> weboldalon található.

Ezen a weboldalon, kronologikusan és tárgykörökbe rendezve megtalálhatóak az Uránia előadásai, eseményei. Egy-egy előadás címére kattintva, az előadás leírásai, kritikái és beszámoló olvashatóak, amiket a korabeli újságokból idéztem. Némely darabok esetében, ha találtam reprodukciót az előadás képanyagából akkor azzal illusztráltam a bejegyzéseket.

A gyűjtemény létrehozásával célt az volt, hogy összességben lássam/ lássuk az Urániát és annak műsorát, de egyesével is olvasható legyen, s leírás alapján elképzelhető egy-egy előadás.

Az előadások gyűjteménye mellett, a weboldalon lehet kutatni az Uránia darabok szerzői között, s az idővonal segítségével megismerhetők az Uránia mérföldkövei.

E gyűjtemény már-már holisztikus áttekintésével célt az volt, hogy bemutassam, hogy a technika fejlődése, történelmi események, új ideológiák megjelenése, politika hogyan változtatja meg egy színház műsor tematikáját. Az Uránia, mint nevében is olvasható tudományos színházként indult, s bár mintájától, az 1887-ben alapított berlini Urániától eltért, itt a "tudományosság" nem csak az egzakt természettudományos és csillagászati értelemben vett előadásokat jelölte. A budapesti Uránia a kezdetektől fogva törekedett, szélesebb tárgykörökben

gondolkozni és a kezdeti erős természettudományos hatás mellette a humán tematikák felé nyitni, például történelmet, irodalmat, néprajzot, és művészeteket is a műsor programjába tenni. Ezenkívül az Uránia hamar felismerte az aktuális események bemutatásában rejlő népszerűséget, mozgófénykép segítségével igen hamar olyan helyszíneket és tanulmányutakat szervezett, ahol hírértékű eseményeket tudott felvenni, s később a színpadán bemutatni. De a naprakész hozzáállás nemcsak tanulmányutak tekintetében valósult meg hanem olyan új irányzatok jelentek meg a tematikában, mint például a nőkérdés vagy a szocializmus. Külföldi vendégek szerepeltetésében is igyekezett aktuális lenni, s különböző álláspontokat bemutatni.

Ezen értekezés arra is törekszik, hogy bemutassa az Uránia előadás témáiban megjelenő változásokat és folyamatokat, hogyan alakul át egy tudományos színház az aktuális társadalmi kérdésekkel és társadalomtudománnyal foglalkozó intézménnyé, amit végül a háborús propaganda bekebelez.

Az Uránia gyűjteményében és a tematikai átalakuláson túl az Uránia képeit mutatom be. Hogyan beszélhetünk képekről, ha nincsenek minták, vagy ha találunk is reprodukciókat azok sem úgy vannak prezentálva, ahogy a korabeli tudományos színház köre láthatta?

Ebben az értekezésben bemutatok képeket melyek feltehetőleg az Uránia képei – az előadás szerzőinek azonos című tanulmánya, vagy témában kiadott könyveinek segítségével találhatunk képeket, melyeket az Urániában is bemutathattak.

A korabeli sajtóban publikált reprodukciók – melyek valóban képek az Urániából– segítségével bemutatom az Uránia „színesen vetített képeit”. Ezek a képek, digitális színezést alkalmazva a gyűjtemény weboldalán egy-egy előadásnál megtalálhatóak. Fontosnak találom, kiemelni, hogy az Uránia többnyire színesen vetített képékekkel és mozgófényképekkel játszott előadásait, ezért tartottam fontosnak, hogy ne fekete-fehér reprodukciókat lássunk, amikor az Uránia gyűjteményében böngészünk.

„Színesen vetített képek” – Az értekezésben bemutatom Zamboni Károlyt az Uránia fényképészét és retusőrét, aki az Uránia diákat színezte. A korabeli kézi színezési technikákra reflektálva, korunk színezését a mesterséges intelligenciát alkalmazó színezést mutatom be, s ütköztetem a korabeli kézi színezésű diafestéssel.

Karinthy Frigyes az *Így irtok ti* karikatúrai között, megtaláljuk „Pekárt a tudományost”. A stílusparódiában Karinthy megírta a „legurániásabb” előadást, kihangsúlyozva annak minden felnagyítható részét. Ebből kiindulva, s a mesterséges intelligenciát alkalmazva, a Karinthy által leírt, de még nem vizualizált, „Uránia” előadás szövegére és képeire próbálom rekonstruálni a „A bőr” című darabot.

Dolgozatom célja, két megközelítés és összehasonlítás értelmezése. A dolgozat első felében és a gyűjteményben az Uránia képeit az ekphrasis segítségével mutatom be. Az ekphrasis ami a szóbeli és írásbeli művészeti alkotások leírását, ábrázolását jelenti; itt az Uránia képei esetében, a gyűjtemény segítségével teszem. Az általam létrehozott Uránia gyűjtemény megalkotásának fő célja az volt, hogy a gyűjtemény látogatóinak és az értekezés olvasóinak érzékeltessem, hogy az Uránia által bemutatott képek jelen vannak előttünk, számtalan leírásban és kritikában. Az Uránia alkotásait már nem csak a képeken láthatjuk, hanem szavakon és szövegeken keresztül is megjelennek előttünk.

Míg az ekphrasis a verbális leírás és az irodalmi alkotások révén élővé teszi a képeket, addig a mesterséges intelligencia által generált képek az algoritmusok és adatok révén jönnek

létre. Ezek ütköztetése és elemzése kibővítheti az esztétikai megértést, a képek értelmezését és a technológia hatását a kutatási folyamatokra.

Az értekezés fő tézisei a következők:

1. Az Uránia Tudományos Színház kutatásának újragondolása: Az értekezés arra törekszik, hogy az Uránia Tudományos Színház működését új megvilágításba helyezze. Az intézmény különlegessége abban rejlett, hogy előadásában a korai mozgófénykép technikát használta. A színház előadásainak szerteágazó témáit az eddigi publikációk, különböző tudományterületek szempontjából vizsgálta.
2. Hiányzó vizuális elemek és a korabeli sajtó segítsége: Az Uránia előadások részletei a korabeli sajtóban találhatóak, mivel az újságok részletesen beszámoltak az előadásokról és a vetített képek tartalmáról. Az értekezés ezen információkat használja fel az előadások elemzéséhez.
3. Az Uránia előadásainak gyűjteménye: Az Uránia előadásait magába foglaló gyűjteményt hoztam létre a kutatás alatt, amelyet weboldalon teszek elérhetővé. A gyűjtemény kronologikus és tematikus rendben mutatja be az előadásokat, segítve a szélesebb kép kialakítását az intézmény működéséről.
4. Tematikus változások és társadalmi kontextus kérdése: Az értekezés arra törekszik, hogy bemutassa, hogyan változtak az Uránia előadásainak témái, hogyan reagált az intézmény a technikai vívmányok fejlődésére, valamint a társadalmi és politikai változásokra.
5. Képek ábrázolása - ekphrasis és mesterséges intelligencia: Az Uránia képeit az ekphrasis segítségével mutatja be, amely lehetővé teszi a képek szóbeli és írásbeli leírását. Az értekezés azt vizsgálja, hogy hogyan jelennek meg az Uránia által bemutatott képek a korabeli leírásokban és kritikákban. Ugyanakkor az értekezés bemutatja a mesterséges intelligencia által generált képek alkalmazását az Uránia képeinek rekonstrukciójában és színezésében. Az értekezés az Uránia képeinek mesterséges intelligenciával generált rekonstrukciójával kibővíti az esztétikai megértést és az értelmezést, valamint megvizsgálja a technológia hatását a kutatási folyamatokra.

Ezen tézisek mentén az értekezés egy új megközelítést kínál az Uránia Tudományos Színház kutatásában, az előadások témáinak és a vizuális elemeknek a vizsgálatában, valamint a technológia és a társadalmi változások hatásának elemzésében.